

Літаратурная Беларусь

Выпуск №9 (169)
(Верасень)

Змест

ГУТАРКА: расповед Уладзіміра ЛЯХОЎСКАГА пра беларускія сцягі... с. 2

АСОБА: успаміны Ірыны ПАЛЬЧЫНСКАЙ пра Клаўдыя ДУЖ-ДУШЭЎСКАГА... с. 3

ХРЭСТАМАТЫЯ: нацыянальныя бел-чырвона-белыя вершаспевы... с. 4

ПАЭЗІЯ: паэма Ніла ПЛЕВІЧА «Сходка нячысцікаў»... с. 5

ПРОЗА: фрагменты аповесці Барыса ПЯТРОВІЧА «Плошча»... с. 6-7

ПАЭЗІЯ: паэма Уладзіміра НЯКЛЯЕВА «Турма»... с. 8-9

ПРОЗА: апавяданне Міхася ЗІЗЮКА «Загад»... с. 10

ФОРУМ: эсэ Крысціны БАНДУРЫНАЙ пра дыктатуру і любоў; агляд Кірыла СТАСЕЛЬКІ кніг нобелеўскіх лаўрэатаў пра дыктатараў... с. 11

СВЕТ: навіны замежнага літаратурнага жыцця... с. 12

КУЛЬТУРНА-АСВЕТНІЦКІ ПРАЕКТ

Грамадскага аб'яднання «Саюз беларускіх пісьменнікаў» і «Новага Часу»

lit-bel.org

novychas.by

Сцягі незалежнасці

Уладзімір ЛЯХОЎСКІ

Узнікае адчуванне, што ў Беларусі разгараецца вексілагічная вайна. Небывалая колькасць бел-чырвона-белых сцягоў, якія з'явіліся на вуліцах краіны, кантрастуе з цяперашнімі дзяржаўнымі штандарамі. Некаторыя ўбачылі ў гэтым проціпастаўленне. Пачалося дзяленне на «нашых» і «вашых», пошук сакральнага сэнсу і праверка сцягоў на гістарычную сталасць.

прафесійныя геральдысты і вексілолагі.

— *З якімі яркімі гістарычнымі падзеямі можа быць кантэкстуальна звязаны цяперашні дзяржаўны сцяг Беларусі?*

— У першую чаргу важна падкрэсліць, што ён ніякім чынам не можа быць звязаны з падзеямі Другой сусветнай вайны. Ствараецца ўражанне, што не ўсе гэта разумеюць. Не існавала рэгулярных частак арміі пад такім сцягам, не было партызанскіх атрадаў. Таму першая знакавая падзея — гэта ўдзел у заснаванні і наступнае сяброўства нашай рэспублікі ў ААН. Акрамя гэтага, вядома, не варта забываць аб тым, што ў пасляваенны перыяд у БССР пачалася бурная індустрыялізацыя, што пацягнула за сабой стварэнне магутнай навуковай базы, росквіт нацыянальнай Акадэміі навук (хоць створана яна была яшчэ ў 1929 годзе). Ці можна назваць гэты падзеі дастатковымі для таго, каб напоўніць сцяг глыбокім сэнсам? У мяне з гэтай нагоды ёсць сумневы.

— *Якія гістарычныя перадумовы стварэння бел-чырвона-белага сцяга?*

— У еўрапейскай геральдычнай і вексілагічнай традыцыі колеравая палітра сцяга павінна быць супастаўная з колерамі герба. Гэта тлумачыцца вельмі проста: у сярэднявеччы патрабавалася ідэнтыфікаваць войскі на полі бою, маляваць кожнаму салдату герб было складана, таму абыходзіліся пазнакамі, якія перадаюць колеры герба. Тры асноўныя колеры герба «Пагоня» Вялікага

Галіна Сямдзянава ўнесла сцяг у Вяроўны Савет, 24 жніўня 1991 г.

«Вясны народаў», перыядам, калі ўскрайкавыя тэрыторыі былой царскай імперыі сталі задумвацца аб сваёй самаідэнтычнасці і стварэнні сваіх нацыянальных дзяржаў. Лідэрамі такіх рухаў сталі Украіна, народы Балты і Закаўказзя.

Усё гэта так ці інакш уплывала на палітычныя настроі беларусаў, асабліва тых, хто ваяваў на франтах Першай сусветнай у царскай арміі. Гэта дало магутны штуршок росту нацыянальнай самасвядомасці. Важна таксама ўлічваць, што многія беларускія палітычныя дзеячы ў гэты перыяд сталі бежанцамі і знаходзіліся на тэрыторыі Расіі. Галоўнымі цэнтрамі палітычнай кансалідацыі былі ў той час

пасля стане вядомым архітэктарам). Ён і прапанаваў усім нам вядомы бел-чырвона-белы сцяг, які атрымаў прызнанне і адабрэнне і ў самыя кароткія тэрміны распаўсюдзіўся як нацыянальны ідэнтыфікатар сярод беларусаў-вайскоўцаў ад Румынскага фронту да Балтыйскага флота. Яшчэ да восені 1917 года бел-чырвона-белы бант або пятліцы ўжо з'яўляліся знакамі адрознення беларускіх вайскоўцаў на любым фронце. У канцы 1917—пачатку 1918 года пад Адэсай пачаў фармавацца 4-ы беларускі нацыянальны корпус, і ўсе вайскоўцы ў ім выкарыстоўвалі новую беларускую сімволіку ўжо не толькі ў якасці адметных знакаў на вопратцы, але і канкрэтна на сцягах.

У снежні 1917 года склікаецца Усебеларускі кангрэс — першы агульнанацыянальны перапарламент Беларусі. У першыя дні над трыбунай, дзе засядаў прэзідыум з'езда, яшчэ вісеў сцяг Беларускай сацыялістычнай грамады (на белым чырвоным літарамі было напісана «Няхай жыве вольная Беларусь!»). 5 снежня там жа быў вывешаны бел-чырвона-белы сцяг.

Ужо да прыходу кайзераўскіх войскаў у Менск гэты сцяг асацыяваўся з абвешчанай Беларускай Народнай Рэспублікай, у траўні 1918-га яго ўзаконілі пастановай Рады БНР.

— *Які далейшы лёс бел-чырвона-белага сцяга?*

— Да канца 1918 года Беларускай Народнай Рэспубліка была ліквідаваная большавікамі, але да 1925-га дзей-

нічаў урад БНР у выгнанні. Бел-чырвона-белая сімволіка ў эміграцыі заставалася галоўным аtryбутам прыхільнікаў Беларускай незалежнасці. Акрамя гэтага, нацыянальныя беларускія сцягі пасля падпісання Рыжскага міру (да 1939 года) актыўна выкарыстоўваліся ў Заходняй Беларусі, дзе бел-чырвона-белы сцяг і герб «Пагоня» з'яўляліся афіцыйнымі сімваламі ўсіх асноўных беларускіх нацыянальных партый, грамадскіх і культурных устаноў і арганізацый, уключаючы вучнёўскія і студэнцкія гурткі ды саюзы, напрыклад, такія, як Беларускі студэнцкі саюз пры Віленскім універсітэце Стэфана Баторыя.

Таксама мы можам казаць пра эпізядычны ўсплёскі нацыянальнай актыўнасці, якія адбываліся на тэрыторыі Савецкай Беларусі. Напрыклад, «Лістападаўская справа» 1925–1926 гадоў: за нацыянальны погляды і выкарыстанне бел-чырвона-белага сімволікі былі асуджаныя маладыя педагогі ў Слуцку. Іх асудзілі на 7 гадоў, затым амніставалі ў 1927-м, а ў 1934–1937-м паўторна рэпрэсавалі і большасць расстралялі.

— *Падыходзім да вельмі неадназначнага перыяду, калі бел-чырвона-белы сцяг стаў сімвалам калабарацыйнага руху...*

— Трэці рэйх грунтоўна рыхтаваўся да вайны, надаючы вялікую ўвагу ідэалагічнай падрыхтоўцы.

Усім нам вядомы бел-чырвона-белы сцяг атрымаў прызнанне і адабрэнне і ў самыя кароткія тэрміны распаўсюдзіўся як нацыянальны ідэнтыфікатар сярод беларусаў-вайскоўцаў ад Румынскага фронту да Балтыйскага флота

Княства Літоўскага — чырвоны, белы і серабрысты (трактаваны геральдыкай як белы). Таму цалкам вытлумачальна, што на сцягах «старой» Рэчы Паспалітай, у якую да канца XVIII стагоддзя ўваходзілі беларускія землі, спалучаліся белы і чырвоны колеры.

Перамесцімся бліжэй да сучаснасці. Лютаўская рэвалюцыя 1917 года стала каталізатарам не толькі сацыяльных зменаў, але і пачаткам своеасаблівай

Петраград, Масква, Кіеў і Адэса. Яшчэ з канца 1916 года яны пачалі абмяркоўваць пытанні Беларускай аўтаноміі. Мяркуючы па ўсім, тады ж паўстала і пытанне стварэння ўласнай сімволікі.

Ёсць падставы меркаваць, што менавіта Беларускі вайсковы камітэт Петраградскага гарнізона прапанаваў стварыць свой праект сцяга студэнту сталічнага Горнага інстытута Клаўдзію Дуж-Душэўскаму (які

Сцягі незалежнасці

«Заканчэнне.
Пачатак на стар. 1 (7)

Ужо ў 1939 годзе па ініцыятыве германскіх спецслужбаў у вольным горадзе Данцызе былі сабраныя асобныя прадстаўнікі беларускай палітычнай эліты з Заходняй Беларусі. Ідзі нацыянал-сацыялізму знайшлі пэўны станоўчы водгук у дзеячаў беларускай палітычнай «левіцы» і «правіцы»: адстаўнога афіцэра Уладзіслава Казлоўскага, педагога Альбіна Стэповіча, а таксама вядомага палітычнага авантурыста, які не раз мяняў свае палітычныя прыхільнасці, будучага лідэра Беларускай нацыянал-сацыялістычнай партыі Фабіяна Акінчыца.

Лідэры Беларускай хрысціянскай дэмакратыі (Адам Станкевіч, Адольф Клімовіч, Адам Дасюкевіч ды іншыя) засталіся на ранейшых пазіцыях, лічачы і нацызм, і сталінізм аднолькава варожымі беларускаму вызваленчаму руху. Асобныя палітычныя беларускія дзеячы (Янка Станкевіч, Вацлаў Іваноўскі ды іншыя) у барацьбе з абодвума таталітарнымі рэжымамі шукалі саюзу з польскімі дэмакратычнымі сіламі, якія дзейнічалі тады ў падполлі. Пэўныя разыходжанні мелі месца і ў асяроддзі палітычных эмігрантаў-беларусаў. Тагачасны старшыня Рады БНР у выгнанні Васіль Захарка з Прагі звярнуўся з мемарандумам да Адольфа Гітлера, просячы таго падтрымаць прыхільнікаў незалежнасці Беларусі. Малады эмігрант Лявон Рыдлеўскі ў 1940 годзе ўступіў у шэрагі французскага Замежнага легіёна, ваяваў супраць вермахта, а затым удзельнічаў у антынацысцкім супраціве.

— **Атрымліваецца, пад бел-чырвона-белым сцягам выступала адразу некалькі палітычных лагераў?**

— Менавіта так. Можна вылучыць тры групоўкі. Першая, вельмі нешматлікая, з чыста кан'юктурных меркаванняў цалкам падтрымлівала ідэю нацыянал-сацыялізму і ў будучыні была гатова цесна супрацоўнічаць з нацысцкім рэжымам. Другая, больш шматлікая, планавала выкарыстоўваць «нямецкі фактар» у справе стварэння незалежных беларускіх нацыянальных інстытутаў (школа, тэатр, навуковыя цэнтры, органы мясцовага самакіравання і прадстаўнічы палітычны цэнтральны орган). Трэцяя, нешматлікая, але ў палітычным плане ўплывовая група, — гэта катэгарычныя праціўнікі як сталінізму, так і Трэцяга рэйха. Яны выступалі супраць супрацоўніцтва з нацысцкімі структурамі.

Усіх іх аб'ядноўваў адзін бел-чырвона-белы сцяг, і ўсе яны жадалі прыйсці да незалежнай Беларусі. Але гэтыя групы кардынальна разыходзіліся ў метадах і шляхах дасягнення гэтых мэтай.

— **Ці моцна беларускія калабаранцкія фарміраванні забрудзілі нацыянальную сімваліку?**

Прэзідыум Рады БНР у Вільні – пад бел-чырвона-белымі сцягамі. Люты 1918 г. (Нацыянальны гістарычны музей Беларусі)

— Архіўныя дакументы сведчаць, што прадстаўнікі калабаранцкай арганізацыі «Беларуская народная самапомач» у 1942–1943 гадах ажыццяўлялі працяглую перапіску з ведамствам Альфрэда Розэнберга і адміністрацыяй Остланда па пытанні афіцыйнага прызнання герба «Пагоня» і бел-чырвона-белага сцяга. Я магу афіцыйна дакументальна пацвердзіць, што да 1944 года дэ-юрэ беларуская нацыянальная сімваліка не была прызнаная нацысцкім рэжымам.

Да вясны 1944 года бел-чырвона-белы сцяг з'яўляўся ў Менску ды іншых гарадах акупаванай Беларусі нячаста. Толькі калі стала зразумела, што да канца акупацыі застаюцца лічаныя месяцы, нямецкае кіраўніцтва дало адмашку «нацыянальнаму адраджэнню»: пачалася спешная мабілізацыя беларускай моладзі ў шэрагі падраздзяленняў Беларускай краёвай абароны (БКА). Да святкавання гадавіны Акту 25 сакавіка 1944 года ў Менску акупацыйныя ўлады дазволілі

перайменаваць асобныя сталічныя вуліцы ў гонар вядомых дзеячаў БНР: Антона Луцкевіча, Вацлава Ластоўскага, Алеся Гаруна ды іншых.

Так, беларускія падраздзяленні БКА ў складзе вермахта сапраўды ўдзельнічалі ў баях супраць савецкіх войскаў, як і на тэрыторыі Польшчы, Германіі, Чэхаславакіі і Францыі. Маюцца факты ўдзелу БКА ў барацьбе з партызанамі...

— **Атрымліваецца, не падзяляючы сімваліку і кантэкст, можна прыйсці да высновы, што многія сімвалы і з'явы, агульнапрынятыя ў Беларусі і ва ўсім свеце, не маюць права на існаванне?**

— Вядома. Менавіта таму ў дачыненні да бел-чырвона-белага сцяга важна разумець кантэкст, чаму калабаранты выкарыстоўвалі яго. Мэты беларускіх нацыяналістаў, якія пагадзіліся на саюз з гітлераўскім рэжымам, не супадалі з канчатковымі планами Трэцяга рэйха. Адно хацелі пабудаваць беларускую дзяржаву, не зважаючы на сродкі

дасягнення гэтай мэты, іншы бок (нацысцкі рэжым) імкнуўся да поўнага сусветнага панавання «арыйскай» нацыі і стварэння для немцаў «жыццёвай прасторы» на ўсходзе шляхам заняволення і знішчэння «непаўнавартасных нацыяў», якія пражывалі на захопленых землях.

Частка беларускіх нацыяналістаў здзейснілі трагічную памылку, калі пайшлі на саюз з Трэцім рэйхам. Злачынныя метады, якія выкарыстоўваліся пры гэтым, ляжаць на сумленні выканаўцаў, але ніяк не на беларускіх нацыянальных сцягу.

Ніхто сёння не будзе адмяняць Міжнароднае свята працы (1 мая) або сялянскае свята «Дажынкi» толькі таму, што яны афіцыйна святкаваліся пры нацыстах у гады акупацыі!

Эстонцы, латышы, літоўцы, украінцы, румыны, расійцы, балгары, італьянцы, славакі, харваты, французы, бельгійцы і іншыя народы Еўропы не адмаўляюцца ад сваёй нацыянальна-дзяржаўнай сімвалікі толькі з-за таго, што частка прадстаўнікоў гэтых нацыянальнасцяў выкарыстала яе ў саюзе з гітлераўскай Нямеччынай. Ёсць агульнапрызнаныя сімвалы дзяржавы, якія атаясамліваюцца з культурнай і гістарычнай спадчынай народа, а ёсць інтарэсы асобных прадстаўнікоў палітычнай эліты, якія бессаромна выкарысталі гэтую нацыянальную атрыбутку ў сваіх нядобрых і негуманных мэтах.

— **А як сцяг зноў з'явіўся ў нашай краіне?**

— Адраджэнне бел-чырвона-белага сцяга адбывалася на маіх вачах, я магу апісаць яго, зыходзячы ўжо з уласных адчуванняў. Усё пачалося ў 1987–1988 гадах, калі нешматлікія гурткі прыхільнікаў беларускай нацыянальнай самабытнасці, якія падтрымлівалі нацыянальную ідэю, актывізавалі сваю дзейнасць у грамадстве, пачалі актыўна пашырацца, стварылі шэраг

«нефармальных» арганізацый (менскія «Талака» і «Тутэйшыя», гарадзенская «Паходня» ды іншыя).

Першы мітынг пад бел-чырвона-белым сцягам адбыўся на маіх вачах 30 лістапада 1988 года ў Курапатах. Я быў удзельнікам гэтага мітынгу, стаў сведкам таго, як яго брутальна разагналі.

А далей усё пачало нагадваць снежны камяк. Адбыліся спачатку выбары на Усесаюзны з'езд народных дэпутатаў у Маскве (1989 год), затым выбары дэпутатаў у Вярхоўны Савет (1990 год), куды прайшла цэлая група незалежных прадстаўнікоў. Нацыянальны бел-чырвона-белы сцяг стаў неад'емнай часткай мітынгаў і пікетаў Беларускага Народнага Фронту. 25 жніўня 1991 года адразу пасля правалу пучку ГКЧП ён быў зацверджаны беларускім парламентам як дзяржаўны сімвал Беларусі. Такім ён заставаўся да траўня 1995 года, калі адбыўся рэферэндум, які прывёў да змены дзяржаўнай сімвалікі Рэспублікі Беларусь. Як тады былі ўспрыняты гэтыя змены? Мне здаецца, што большай часткай простага насельніцтва змена сімвалікі ўспрымалася досыць індывідуальна, супраць выступалі прадстаўнікі творчай інтэлігенцыі і палітычнай нацыянальна арыентаванай эліты.

— **Сёння вакол «старой» і «новай» беларускай сімвалікі не на жарт разгараюцца спрэчкі. Ці маюць яны пад сабой аргументаваную аснову і якім чынам нам пераадолець гэты геральдычны крызіс?**

— Вы забыталі мяне гэтым пытаннем: якая ж з іх «старая» і якая «новая»? Пачнем з беларускай гістарычнай сімвалікі. Гербу «Пагоня» больш за 500 гадоў, бел-чырвона-беламу сцягу больш за 100 гадоў. Гербу БССР, які стаў асновай герба сучаснай Рэспублікі Беларусь, 92 гады, сцягу БССР, які стаў у мадыфікаваным выглядзе афіцыйным сімвалам нашай краіны з 1995-га, крыху менш за 70 гадоў.

Я не палітык і не палітычны аналітык. Я гісторык. Таму выкажу сваё суб'ектыўнае меркаванне. Калі калі-небудзь адбудзецца змена дзяржаўнай сімвалікі краіны, то гэта не павінна быць ажыццёўлена рэвалюцыйным шляхам, а павінна мець цвёрдую заканадаўчую аснову. Лепш за ўсё — праз рашэнне парламента канстытуцыйнай кваліфікаванай большасцю.

Бел-чырвона-белы сцяг, які таксама асацыюецца з незалежнасцю нашай дзяржавы, у любым выпадку павінен атрымаць прававы імунітэт ад ідэалагічнага апаганьвання і наўпроставых рэпрэсій. Ён выступае ў інфармацыйнай барацьбе і доўгім гістарычным супрацьстаянні. На працягу 100 гадоў яго знішчалі, спальвалі, рвалі на шматкі, аблівалі брудам — а ён жыў і працягвае лунаць у небе.

onliner.by
Пераклад з рускай мовы.
Друкуецца ў скароце.

Гербу «Пагоня» больш за 500 гадоў, афіцыйнаму прызнанню бел-чырвона-белага сцяга больш за 100 гадоў. Гербу БССР, які стаў асновай герба сучаснай Рэспублікі Беларусь, 92 гады, сцягу БССР крыху менш за 70 гадоў

Жыве Беларусь!

маюць чужынцы хлеб штодзённы ад вуснаў нашых дзяцей. Адпосці грахі нашым продкам, каторыя не ўмелі абараніць сваёй і свайго патомства свабоды...

Не ўводзь нас у спакусу падлегласці тым, што паярэмілі нас, але збаў нас ад чужацкай апекі.

Святая зямелька, Маці наша! Табе ў ахвяру складаем мы ўсе сілы свае цяпер і ў момант смерці нашай.

Веру ў Бацькаўшчыну нашу Беларусь і ў Народ наш, сына яе адзінага, каторы на свет прыйшоў свабодным...

Святая свабода, выражаная дзяржаўнай самаістасцю, ты наша пацяшыцелька і надзея, адзіная мэта і праўда наша, прыйдзі, усяліся ў нас і ачысці нас ад усякага рабства і збаў нас ад няволі.

1926 г.

Наш сцяг

Ларыса ГЕНІЮШ

Не слава Краю, ўздым магутны,
нат не шумелі мне сцягі...
Заместа іх звінелі пумы
і цёмнай ноччу ланцузі.

Заместа водгулля Пагоні
яшчэ сягоння, як крумкач,
у набалелым сэрцы звоне
жанчыны беларускай плач.

Дзявочы твар, бляды ад жалю,
дзяцей спалоханы пагляд
і кроў братоў, што бунтавалі,
— я толькі гэтка знаю стяг!..

За жар душы, што набалела,
за сэрца зораны агонь
я, Божа, чуць хоць раз хацела б
шум сцягу вольнага свайго.

Калі Крывіцкая Зямліца
мне сэрца гордае саўе,
а польны вецер расшуміцца,
на развітанне запяе, —

няхай разгорне свае крыллі,
як сторож вечнага жыцця,
хай зашуміць хоць на магіле
мне бел-чырвона-белы сцяг.

1942 г.

25 сакавіка

Рыгор БАРАДУЛІН

Дваццаць пятага сакавіка —
Годны дзень
Беларускай дзяржавы.
Веснаплінных вятроў талака
Пыл з кароны атрэсла іржавы.

Шматавалі нас досыць арлы
І з адной, і з дзвюма галавамі.
Мы не з нейкай бязроднай імглы,
Нас вякі як сваіх
Гадавалі.

Мы — ратаі святла,
Крывічы,
Верхачы неўміруючай Пагоні.
Маладзік сакалом на плячы,
Гартны меч у цвярдое далоні.

Лучыць нашыя мары рака
Бел-чырвона-белага сцяга.
Дваццаць пятага сакавіка —
Наша святая,
Пароль
І прысяга!

Хрыстос і Айчына

ЗЬНІЧ (АЛЕГ БЕМБЕЛЬ)

Раскрыжаванне кат завершыў...
аблашчыў кужаль кроў Жыцця...
так: Плашчаныца — гэта Першы
мой Бел-Чырвона-Белы Сцяг!

Беларускія пісьменнікі ў XIX стагоддзі ажывілі светач нацыянальнага Адраджэння, а на пачатку XX-га аднымі з першых пад бел-чырвона-белымі сцягамі пачалі адбудоўваць дзяржаўную незалежнасць. Яны не толькі сягалі ва ўзвышшы творчасці, але і штодня працавалі асветнікамі, прапагандыстамі, выдаўцамі, палітыкамі, дыпламатамі, мусілі ахвяроўваць на тое свае сілы, час, а часта — свабоду і жыццё.

Яны першымі распачалі выхаванне беларускай моладзі ў нацыянальным, а не чужынскім духу: Карусь Каганец, Алаіза Пашкевіч (Цётка), Вацлаў Іваноўскі, Якуб Колас, Браніслаў Тарашкевіч, Язэп Лёсік...

Яны першымі на ўвесь свет выказалі ідэю стварэння сваёй дзяржавы ды абвясцілі яе незалежнасць: браты Іван і Антон Луцкевічы, Вацлаў Ластоўскі, Пётра Крэчэўскі, Алесь Гарун...

Яны былі кіраўнікамі і міністрамі першай беларускай дзяржавы — Беларускай Народнай Рэспублікі: Вацлаў Ластоўскі, Пётра Крэчэўскі, Антон Луцкевіч, Алесь Гарун, Вацлаў Іваноўскі, Язэп Лёсік, Кастусь Езавітаў...

Урэшце, яны — беларускія пісьменнікі — стварылі ўзнёслы і велічны вянок сваіх прысвячэнняў нацыянальным сімвалам і вольнасці Беларусі.

«Літаратурная Беларусь» друкуе невялікую частку гімнаў Беларускай свабоды.

Біце ў сэрцы іх — біце мячамі,
Не давайце чужынцамі быць!
Хай пачуюць, як сэрца начамі
Аб радзімай старонцы баліць...

Маці родная, Маці-Краіна!
Не усцішыцца гэтакі боль...
Ты прабач, Ты прымі свайго сына,
За Цябе яму ўмерці дазволь!..

Ўсё лятуць і лятуць тыя коні,
Срэбнай збруяй далёка грывяць...
Старадаўняй Літоўскай Пагоні
Не разбіць, не спыніць, не стрымаць.

1916 г.

Покліч

Уладзімір ЖЫЛКА

Гэта крык, што жыве Беларусь

Янка КУПАЛА

Ці завьлі ваўкі, ці заенчыў вихор,
Ці запеў салавей, ці загагала гусь, —
Я тут бачу свой край, поле, рэчку і бор,
Сваю матку-зямлю — Беларусь.

Хоць гарыста яна, камяніста яна,
Вераб'ю па калена, што сею, расце,
Дый люблю ж я яе, шкода хаткі, гумна:
О, такіх няма, мусіць, нідзе!

З саламянай страхой мая хатка, гумно;
Непачэсна, што праўда, віднеюць яны,
Дый на іх жа сваёй клаў рукой бервяно
І зямлю раўнаваў пад звяны!

З саламянай страхой мая хатка, тачок!
Многа чутак наводзяць і дум на душу;
Я ў сне бачу іх, помню кожны разок
І ў сэрцы, як веру, нашу.

Хатка сведкай была, як пазнаў божы свет;
З хаткі бегаў да школы вучыцца чытаць;
Пры лучыне не раз гаварыў казкі дзед;
У двор з хаткі хадзіў зарабляць.

У тачок збожжа, сена я клаў кожны год;
У ім першы раз Зосі сказаў, што люблю...
У ім з дзеткамі после збіраў умалот,
І цяпер пры ім лазню таплю.

А хоць гора зазнаў, знікла доля навек,
Зося парыць зямлю, у свет дзеці пайшлі, —
А тут жа неяк прывык да ўсяго чалавек,
Прырос неяк, як корч да зямлі!..

Тут усякая рэч як гавора з табой:
І крывая бярозка, і столетні дуб,
Снег халоднай зімой, траўка летняя
парой,
І асвер, і абцінены зруб!..

А бурлівы ручай і зялёны сад! —
Хоць, брат, сэрца аддай і душу хоць аддай!..
Сам садочак садзіў гадоў дваццаць назад,
А цяпер жа вялікі, як гай!

З садам гэтым я зжыўся, як з хаткай сваёй;
Знаю, колькі з яго маю яблык і сліў;
Ночак шмат скаратаў у ім з Зосяй даўней,
Шмат чаго у ім я перасніў!

Ой, бывала, як сонейка блісне вясной,
То ж то рай, далібог! — захліпаецца дух, —
Як на ўсе на лады, на садок увесь той
Засвяргоча рой птушак-пяху!

Тут кукуе зязюля, ці шмат пражыву;
Там чырыкае шпак, там яе салавей;
Тут крычаць вераб'і і клююць крапіву;
А на ўсё сонца грэе цяплей і цяплей!..

Цяпер глянь, браце, вокам на поле, на луг,
На сівец-сенажаць, на вузкія шнуры,

Дзе свістала каса, барабаніў
дзе плуг,
Дзе з зары працаваў да зары:

Тут даўгі-даўгі шнур зяленее з аўсом;
Бліжэй гоні адны, на іх — бульба у шар;
А там далей даўгі шнур віднее з жытцом;
А там голы, як бубен, папар.

Пасяродку аўса галавісты лянок
Зяленее, інакш адбівае сабой;
Там вусаты ячмень, а там далей набок
Ад ячменю — дзірванчык з лазой.

Ды і што гаварыць! — дзе я толькі гляджу,
Бачу родненкі край, сваю матку-зямлю;
Тут і людзі... ат... што!.. аб іх потым скажу...
Долі іх надта ж я не люблю!..

А вот як не любіць гэта поле, і бор,
І зялёны садок, і крыклівую гусь!..
А што часам тут страшна заенча вихор, —
Гэта енч, гэта крык, што
Жыве Беларусь!

[1905–1907 гг.]

Пагоня

Максім БАГДАНОВІЧ

Толькі ў сэрцы трывожным пачую
За краіну радзімую жах, —
Ўспомню Вострую Брану святую
І ваякаў на грозных канях.

Ў белай пене праносяцца коні, —
Рвуцца, мкнуцца і цяжка хрыпяць...
Старадаўняй Літоўскай Пагоні
Не разбіць, не спыніць, не стрымаць.

У бязмерную даль вы ляціце,
А за вамі, прад вамі — гадзі.
Вы за кім у пагоню спяшыце?
Дзе шляхі ваши йдуць і куды?

Мо яны, Беларусь, панясліся
За тваімі дзясцымі наўздагон,
Што забылі цябе, адракліся,
Прадалі і аддалі ў палон?

Сходка нячысцікаў

Ніл ГІЛЕВІЧ

Замест прадмовы

Што ты, брат, такі паньлы?
Звесіў глюгу і маўчыш?
Белы свет табе нямілы?
Шмат няўдач і страціў чыниш?

Ці застаўся без работы,
Без заробку на штодзень?
Ці душу грызуць грызоты,
Што на ўзлёт няма надзей?

Ёсць — і праца, і заробак.
Маеш смак. І добра спіш.
І парадак у вантрабах.
Дык чаго ж тады ты скіс?

Ах!.. Ну, браце! Ну ніколі
Не падумаў бы. Дальбог,
З-за чаго на вольнай волі
Ты прычэзнуў і знямог.

Аж, выходзіць, з той прычыны,
Што, хоць плач, хоць енч-пішчы,
Надта многа мерцвячыны
Пруць у кніжачкі пісцы.

Акімзаюць думку-догму —
І шрайбуюць на пуды.
А карысці? Мухі дохнуць
Ад атрутнай іх нуды!

І таму — як кажа Хаім,
Мой дапытлівы сусед:
«Што мы маем?

Што мы маем,
Каб належна выйсці ў свет?

Што пакажаш? Доўгі шнобель,
Каб здзівіць і казырнуць?
Дык і што? За шнобель «нобель»
Нам у Швецыі дадуць?»

Рэч у тым, таварыш Хаім,
Як сказаў калісьці хтось, —
Мы і самі кепска знаем,
Што мы маем, што ў нас ёсць.

Мы не ўсё яшчэ адкрылі,
Што ў далёкія гады
Словам праведным стварылі
Нашы прадзеда-дзяды.

Хоць бы гэта васьць паэма,
Ці, як сёння кажуць, тэкст.
Пяць вякоў пралежаў нема
Унікальны сказ-гратэск!

А яшчэ, таварыш Хаім,
Ёсць і горшая бяда:
Многа самі мы знішчаем
І не плачам: не шкада!

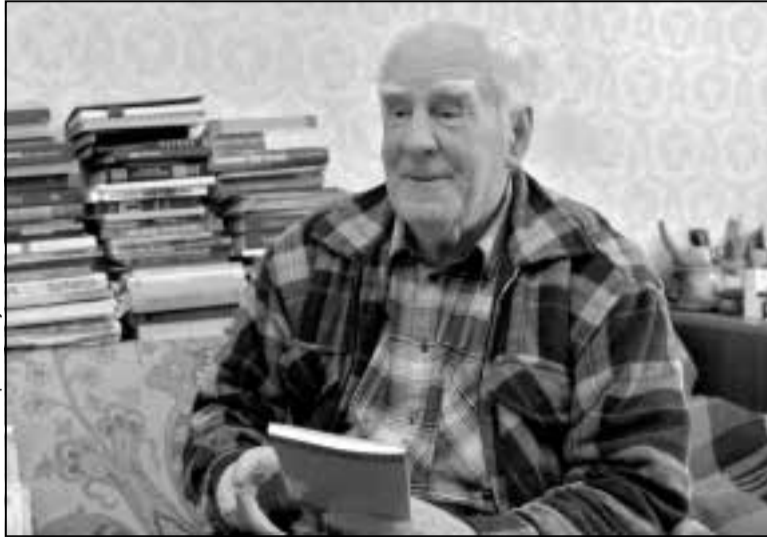
Самі! Самі! Нешта спалім,
Нешта выкінем, як хлам,
І яшчэ сябе пахвалім:
Больш утульна стала нам!

Ну а колькі, Братка Хаім,
Бы глузды не маюць скрэп,
Мы свайго чужым спіхаем —
Як у печ з лапаты хлеб!

Вось вам! Радуйцеся! Ешце!
Мы абыдземся і так!..
Ну, але скажу нарэшце,
Як адчуў я лёсу знак.

У адным з архіваў Польшчы
(У якім — пакуль сакрэт)
Мне наўрэўся, як дар Божы,
Неадкрыты наш паэт.

Я асвойтаў кніжак многа
З нашых даўнішніх часоў,
А не вычытаў нічога
Пра Юстына з Ліцвіноў.

Фота www.bel.sputnik.by

Ну, калі ўжо ён наўрэўся
Менавіта мне — дык я
Натуральна й загарэўся:
Значыць — місія мая!

Я зрабіць павінен гэта —
Чытачам уцеху даць:
Старамоўны твор паэта
Мовай сённяшняй падаць.

Захаваўшы усё, канешна,
Што й тады было ў цане,
Што было Юстыну смешна
У паганскай даўніне.

А чаму ў сваёй паэме
Пасяліў ён не людзей —
Продкаў нашанскага племя,
А нячысцікаў-чарцей?

Каб чыталі як забаўку,
Ён прыдумаў хітры ход,
Быццам піша казку-байку,
А не праўду пра народ.

Гэтай хітрасцю і сёння
Карыстаюцца пісцы,
Каб абачліва-рэзонна
Небяспеку абыйсці.

Сходка нячысцікаў

Юстын з ліцвіноў

Паэма XVI-га стагоддзя
На сучасны беларускамоўны
лад перарабіў Ніл Гілевiч

У гнілой дзіцы, на твані,
Чэрці ўселіся гуртом —
Перад оберам па званні
Грозным цмокам Кадуком.

На чарговую нараду
Іх сабраў галоўны чорт,
Каб, з надбаўкай да акладу,
Надаваць і ў хвост, і ў горб.

Ён абвёў чарцей вачыма
(А ў наглядзе — люты гнеў!)
І, адкашыляўшыся чынна, —
«Пачынаем! — прагрымеў. —

Сёння я вас, паласатых,
І належна паскублю,
І па чыну, па пасадах,
Пераставачкі зраблю.

Вы — адрывутыя небам.
Я — прыгрэў вас, прытуліў.
Даў у лапы бохан хлеба
І пасадай надзяліў.

Да мяне вы што тут елі?
Церабілі шчаўе ў смак?
А на курава што мелі?
Толькі сушаны каўцяк!
Ну а сёння? Хай хто зманіць,
Што я выдаў горшы сорт.

Гэткіх «Мальбара» не смаліць
Ні адзін на свеце чорт!

Дзе ж аддача ваша, чэрці,
За спажытае дабро?
Я не бачу шчырай хэнці
Браць «тутэйшых» за рабро.

Наша зона — Балацянка.
Мы тут, мы — гаспадары!
Нам слугуюць, нас баяцца
Гэтай зоны жыхары.

Ды скажыце аткравенна,
Без ухмылак і грымас:
А ці ўсе слугуюць верна?
А ці ўсе баяцца нас?

Ёсць злачынная кагорта,
Кожны выхапень якой
Хоча быць хітрэй за чорта,
Хаб і харч мець і спакой.

Быць хітрэй за нас, хвастатых?
Но ведзь эта жа абсурд!
Дык чаму ж мы больш

Не драпежым гэны гурт?

Ваабшчэ вы вочань плоха
Службу правіце ў мяне.
Кожны дзеіць, як прайдоха:
Чэсць і гонар — не ў цане.
<...>

А свядомыя занадта
Балацяны гавараць:
«Мы так чуемся выдатна,
Што на ўсіх чарцей начхаць!»

Чулі? Ім начхаць, нікчэмцам,
На вялікі ўвесь наш род!
Грэх цярапець такое чэрцам,
Як вады набраўшы ў рот!

Калі ў пекле самы прыпар
І ў катлах кіпіць смала —
Так угневаўся Люцыпар,
Аж прыслаў ка мне пасла.
<...>

Грозны цар мяне прымусіў
Меры жорсткія прыняць.
Хош ня хош, а я вазьмуся
З вас работу спаганяць.

Дамавік! Ты служак маеш —
Крыксаў, плаксаў — не злічыць.
Дык чаму ж не пасылаеш
На малых дзяцей начніць?

Пачаму твае красоткі
Не казычуць іх насмерць?
Правіць дзела трэба ўсё-ткі
Усур'ёз, а не на смех.
<...>

Вадзянік! Табе далжон я
Прад'явіць асобы шчот:
Пачаму ў нашай зоне
Мала топіцца народ?
<...>

заўзята Што ж ты мне за памагаты?

Я — Кадук ці не Кадук?
Пачаму ж мае загады
Вытаўняеш — ліш бы з рук?..
<...>

Ну а ты, хітрон Балотнік?
Дзе твая работа? Дзе?
Што паважнічаць ахвотнік,
Гэта знана грамадзе.

Начапіў сабе гірлянды
Багавіння, жаб, смаўжоў,
А на службе — сімулянт ты:
Павярнуўся — і пайшоў.

Жыцень! Я табе даверыў
Самы важны хлебны пост.
Ты ад шчасця зубы шчэрыў
І трымаў трубою хвост.

Абцяў-суліў ізлішкі
З кожнай нівы і грады.
Дзе ж падзвіжкі? Дзе падзвіжкі?
Растуды тваю туды!

Ты, Лясун, лайдак хітрушчы,
Не пільнуеш лес ані.
Скора ўжо ад нашай пушчы
Застануцца толькі пні.

Ну дык вось маё рашэнне:
Годзе ў лесе лынды біць.
Пойдзеш, чорт, на паніжэнне:
Будзеш Хлеўнікам рабіць.

«Ну і што за стыд, што Хлеўнік? —
Прашаптаў сабе Лясун. —
Ліш бы ў жонкі не нахлебнік!
Ліш бы добры быў нясун!»

Ну, а Хлеўніку ўжо годзе
Дыхаць гноем — і таму
Надаю, пры вашай згодзе,
Званне Лазніка яму!

Лазню топяць штосуботу,
Дык, схаваўшыся ў куток,
Хай там цешыцца ў ахвоту
З голых бабаў і дзявок.
<...>

Закрываючы нараду,
Мушу йшчэ пра тых сказаць,
Хто імкнецца нашу ўладу
Абясціць, падарваць.

Пра так званых «добрых духаў» —
Гэных чысценькіх, святых;
Каб народ тут іх не слухаў —
Трэба ўзяцца нам за іх.

Каляду, Купалку, Лёлю,
Ладу, Бордзю, Белуна
Трэба цапаць — і ў няволю,
Па кадык у вонь багна!

Чэрці мы — ці цямі-лямі?
Колькі ж можна іх цярапець?
Колькі будуць балацяны
Ім хвалу на ўзгорках пець?

Ну няўжэлі вам не ясна,
Як нам быць і што рабіць?
Паўсямесна і ўсёчасна
Трэба біць іх, біць і біць!

Вось і ўсё. На гэтым кропка.
І ніякіх больш размоў!
Наш дэвіз — наказ ад продкаў:
Болей справы — меней слоў.

Наша сходка — не кірмаш.
На работу — шагам!.. ари!
2000, 2015 гг.

Цалкам паэму «Сходка нячысцікаў» вы зможаце прачытаць у 6-ым нумары часопіса «Дзеяслоў» за 2015 год або на сайце www.dziejaslou.by

Ілюстрацыя К.Сідарава

Турма

Уладзімір НЯКЛЯЕЎ

Паэма

1
Цяпер, калі ты не са мной,
Не на плячы маім, не побач,
З турмой я засынаю ў поўнач
І прачынаюся з турмой.

З турмы ў турму пішу лісты:
«Каханая мая! Святая!..».
І што не прачытала ты —
Турма ўначы са мной чытае.

Збірае ўсе да аднаго
Мае маленні, таямніцы,
І тое сніць са мной, чаго
Табе ніколі не прысніцца.

Я цалаваўся з ёю ў сне,
Яна ў маіх абдымках спала!
«Ты закахаешся ў мяне!» —
Турма мне гарача шаптала.

І не было такога сна,
Каб у якой нары ваўчынай
Табой не снілася яна
І не была маёй жанчынай.

У пошуках уцех начных
Яна мяне ва ўсіх эпохах
Цягала тайна па сваіх
Скляпеннях,
сутарэннях,
лёхах.

І ўсё, што бачылі яны,
І ўсё, што чулі сярод ночы,
Турма ў мае ўплетала сны,
Якімі засціла мне вочы.

І голасам тваім турма,
Душу мне змучыўшы да болю,
Шаптала, што пішу дарма
Лісты
з няволі
у няволю.

2
Каханая! Цябе адну
Кахаю!.. А турма змяёю
Шыціць, вяртаючы са сну,
Дзе зноў табе я здрадзіў з ёю.

Ва ўсім падманка і падменка,
Яна спяшала ў сон: «Хутчэй!..».
І падала
твая сукенка
З яе аголеных плячэй.

Каб мне
табой
да ранку сніцца,
Яна пярсцёнак залаты
І залатыя завушніцы
Здымала, як здымаеш ты.

І кожны жэст — як твой, адзіны,
І кожны рух яе такі,
Як плаўны, лёгкі, лебядзіны,
Лятучы ўзмах тваёй рукі.

3
У скуры шоўкавай тваёй
Яна была! Былі на ёй
Твае пагорачкі і лункі,
І я падманваўся змяёй,
Адказваў ёй на пацалункі!
Яна, як выціскала дух,
Пятлёю абвівала цела,
І не адна — з табою ўдзвюх
Маёй каханкай быць хацела.
І блытаў я, не разбіраў

Яе, твае клубы і губы,
І чуючы твой голас любы,
Ад асалоды паміраў.
Я ў гэтай прорве асалоды
Нідзе не даставаў да дна,
І прагнучы яшчэ свабоды,
Стаў забываць:
нашто яна?

4
Мне ад Турмы ў турме нідзе
Няма ні сховы, ні збавення,
Паўсюль знаходзіць — і вядзе
У склепы,
лёхі,
сутарэнні.

У сутарэннях — цэлы свет:
Героі... здраднікі... сексоты...
Яны мяне пыталі: «Хто ты?»
Турма адказвала: «Паэт».

«Сексот ён,
здраднік,
ці герой? —
Пыталі здані. — Наш ён? Твой?..
А што паэт, дык нам не дзіва!»
Турма казала: «Ён са мной», —
І здані ўкленчвалі паціцева.

«Ты маніш!» — я крычаў. «Маню? —
Турма пытала. — Не мяне ты
Хіба кахаеш?.. Ах, паэты!..» —
Яна ўздыхала, і шкілеты
Ківалі, доўжылі гульню.

Іх тысячы, мільёны іх
У павуцінні, пыле, цвілі,
І ў іх патыліцах — ва ўсіх! —
Чарнелі дзіры.
Іх забілі.

«За што, Турма?..»
«Ты не ў мяне
Пытайся, а ў суддзі ці ў ката...»
І здані ўсе крычалі: «Не!
Турма ні ў чым не вінавата!»

Яны сцялілі нам кілім,
На ім, не знаючы спатолі,
Кахаўся я з Турмой і Воляй,
І ўжо не помніў:
дзе я?.. з кім?

І ўсё было мне шалу мала,
І ў шале тым у міг любві
Турма ці Воля прашапталі:
«Адна з нас лішня. Забі!»..

5
Ах, Воля, Воля! Вольга, Вольга!
Як мала я цябе люляў,
Як я кахаў цябе нядоўга —
Адно жыццё ўсяго кахаў!
Як мала мела ты дарункаў
І нават абяцанкаў іх,
Як мала ласкаў, пацалункаў,
Абдымкаў дзённых і начных!
І слоў,
якіх магла ты болей
Пачуць!.. Чаму ж не рассыпаў
Я іх пярлінамі прад Воляй,
Як на пярэне з ёю спаў?
Чаму яны цяпер, на нарах
Згадаліся, калі няма
Каму сказаць іх!..
І ў кашмарах
Начных
іх слухае
турма.

6
Як позна!..
Божа, як шкадую!
Які на волі вецер дзьме!..
Цяпер, што хочаш, падарую
З таго,
што маю
у турме.

Лісток паперы... Скрыдлік мыла...
І нітачку... Каб ты на ёй
Той крыжык на грудзях насіла,
Які зацалаваны мной.

Каб стаўшы перад абразамі,
Ці Бога ўбачыўшы ў акне,
Ты ўспамінала ўсё, што з намі
Было і не, было і не...

7
А што было?
Чаго не стала?
Калі ўсяго было ў нас мала,
Дык што мы страцілі з табой?..
Нічога. Толькі ранак той
У тую тайную нядзелю,
Калі, прачнуўшыся, глядзелі
Я на цябе — ты на мяне...

Ну, што яшчэ?.. У тым акне,
У тых нябёсах зоркі твая,
Дзве залатыя вартавыя
Той тайнай ночы, у якой
Ты ўпершыню на дотык мой
Заплюшчыла салодка вочы...

Каб нават Бог, апроч той ночы,
Нябёс, дзе зоркі запаліў,
Не даў нам болей анічога,
Дык анічога больш у Бога
Я б не прасіў і не маліў..
А ў нас яшчэ той ранак быў.

8
Ах, Воля, Воля! Яска, Яска!
У снах маіх струменіць ласка
Твая — між пальцамі ручай...
Прачнуса:
Ноч.
Турма.
Адчай.

І чую: «Ты не прыручай
Турму — яна цябе прыручыць!
Спачатку прадаваць навучыць,
А потым забіваць!..»
Не ты
Казала гэта, з пустаты
Быў голас, з далніх сутарэнняў,
Дзе я блукаў між зданяў, ценяў,
Ужо прыручаны Турмой,
Якая зданя: «Ён са мной», —
Кідала, і яны кілім
Сцялілі мне, Турме і Волі...

«З Турмой ты можаш быць нікім,
Ты з ёй... ты ў ёй... таго даволі, —
Той голас доўжыў. — Век ад веку
Турма найперш у чалавеку
Ламае не хрыбет, а дух»

Я адчуваў: цяпер мы ўдвух...

«Так, — ён казаў, — я ў той праклятай
Каменнай камеры дзівятай
На верхніх нарах, як і ты,
Гібеў... Я рваўся з немацы
З той моваю, што даў нам Бог,
Што не жыве ў нас, а начуе,
І я не вырваўся, не змог!
Ты зможаш, калі Бог пачуе,
Як знойдзеш,
што сказаць Яму...»

9
Тайком, на вуха, аднаму
Я ўсё сказаў Яму... Ці мала,
Раз голас той, бы ў сэрцы джала,
Не вырваць — што з ім ні рабі?
Раз Воля ці Турма сказала:
«Адна з нас лішня. Забі!»

Каго?..

Ні мне, ні ветру ў полі
Няведама —
не знаем мы:
Навошта нам турма без волі?
Навошта воля без турмы?

Бо ёсць адно — як ёсць другое,
Як дым з агнём,
агонь з вадю,
Які шалее без вады,
Як толькі тое дарагое,
Што страчанае назаўжды.

Як тая ноч... той ранак... дотык...
Як Бога шэпт на вуха ўпатай...
Як голас, у якога: «Хто ты?» —
Пытаюся, а мне ў адказ
Ручай між пальцамі — і праз
Глухія сцены чую глуха
Не шэпты Бога мне на вуха,
А стогны з далніх, цёмных лёхаў,
З усіх вякоў, з усіх эпохаў,
І плач, і енк,
і крык нямы
З абдымкаў волі і турмы!

10
Турма ў турме — і воля ў ёй.
Усе за кратамі ў краіне,
Дзе дух крывіцкі нема гіне,
Разняты з моваю сваёй.

Ён тут. Загнаны ў самы далёны
І цесны лёх, у змрочны кут,
Ён тут са мной у катавальні,
Са мной на допытах ён тут.

І калі кат мяне катуе,
І боль дратуе нажава,
Крывіцкі дух мяне ратуе,
Хоць сам ад болю ледзь жывы.

Як ён Турме не даспадобы!
Яна каля яго заўжды
У чорным, нібы ў дзень жалобы,
Бурносе, нібы ў халады.

Змушае жыць каля парашы
На крапіве і лебядзе,
Не дакладзе паўмісы кашы,
На лусту хлеба абкрадзе.

Найлютаму аддасць канвою,
Каб той зламаў,
скруціў у рог!..
Ён дух... ён вольны... ён з Турмою,

Са мною б развітацца мог.
Але ў падменным і падманым,
Кайданным і закратаваным
Турэмным свеце, у лайне
Мой дух з хрыбтом пераламаным
Не пакідае ўсё ж мяне!

Ён сам абраў такую долю:
Цягнуць мяне з ярма, з дзярма, —
І ненавідзіць больш, чым Волю,
Яго
раўнівая Турма.

11
Ах, Воля, Воля! Доля, Доля!
Ты ёсць — і гэтага даволі.
Няхай турма,
няхай адчай,
Усё — між пальцамі ручай...

«Не прыручай, не прыручай,
Як кошку, волю, — чую голас. —
Няхай спазнае холад, голад,
Як рысь,
што выгнана з нары,
У вась
узвые на гары,

Напоўніцца той сілай дзікай,
Што смерчы круціць і віры —
Тады яе ў кулак збяры
І бі, як дзідаю, як пікай,
У чалавечым гушчары,
Крыві не баючыся! Тая
Кроў вольная, яна — святая,
Як на Галгофе, на крыжы...

Вось дзіда.
Бі.
І не дрыжы.
Адна з іх лішня...»
Якая?..

12
І ўдарыў я! І кроў густая
Лінула з дзіды, з вастрыя!

Чыя?..

Тут здані! Тут пустая
Турма ў турме!.. «Яшчэ тут я...» —
На вастры змяя шыпела,
Круцілася, нібы кіпела,

Фота www.politeka.net

Спаўзала з дзіды на кілім,
І чуў я на кіліме тым:
«З Турмой ты можаш быць нікім,
А з Воляй быць героем трэба,
Чапляцца, нібы дым, за неба,
І таяць, нібы ў небе дым,
Дзе так бязмежна, так трывожна,
Дзе свет драпежны, свет варожы,
А тут ты ў цёплай агарожы,
У чэраве маім...»

Чым?..

13
«Чым? Чым? Чым?» —
Пытае верабейка ранкам
За кратамі.
— Ты быў каханкам
Турмы і волі, — кажа зноў
Той голас. — Ты прайшоў праз кроў.
Забіў. Ты выбраў паміж раем
І пеклам...
— Што?
— Мы выбіраем
Не волю ці турму. Любоў,
Або нянавісьць — вось наш выбар.
— Тады чыё я сэрца вырваў?
З кім біўся я?.. Каго забіў?
— Ты ўсіх забіў, каго любіў,
Бо меў да іх любоў сляпую,
Якую ты, як дзіду тую
Кідаў — а раптам пападзе!
Не ў сэрца, дык у сэрцавіну!
І дзе твае каханкі? Дзе
Твае сябры? І дзе краіна,
Якую слепа ты любіў?
І дзе народ, які ў ёй быў,
Які, як зваць яго, забыўся?..
Збылося ўсё, а ён не збыўся!
І ўжо не збудзецца...
— Чаму?
— Бо любіць волю, як турму!

14
О, Божа! Толькі аднаму
Табе
магу сказаць такое!
Народу — нельга! Ён — святое!
Яго нічым не зачпі!..
— Як хочаш піць — бяры і пі,
Іначай смагу не спатоліш, —
Той голас доўжыў. — Так і з воляй!
Як хочаш волі, дык бяры
Яе абяруч! І памры,
Але трымай яе абяруч!
Хай рыкае драпежным зверам,
Рве жылы, пырскае крывёй —
Пі кроў яе! Яна тваёй
Крывёю стане! І ніколі
Ты ўжо не зможаеш
жыць без волі!..

15
І піў, не знаючы спатолі,
Я кроў тваю! Кіпела ў ёй
Каханне, пырскала крывёй,
Сцякала па грудзях, якія
Я цалаваў, і па клубах,
Якія абдымаў, і ў пах
Струменіла з клубоў, і тыя,
Акругла-пружкія, літыя,
Як рыбы, то нырка давалі
Да дна жыцця, то, як дзве хвалі,
У вышыню ўздымалі, дзе
Няспраўджанае ў чарадзе
Чакае спраўджання, дзе вечны
Шлях семені, што ў небе Млечы,
А ў нетрах вулканічны шлях:
Шлях лавы, магмы, плазмы...
«Ах!..» —
Ва ўлонне!.. і глыбей!.. і болей!..

Каб Воля нарадзіла Волю!..
З крыві і болю!.. тут!.. пры мне!..

16
«Турма народзіцца ў турме!» —
Пачуў я голас, у абдымку
З Турмой прагнуўшыся...
— Дзяўчынку
Ты ад мяне хацеў бы мець, —
Турма натолена спытала, —
Каб Воляй я дачку назвала,
Спялюшкала яе — і ў клець?..

17
Ах, воля, воля! Што хацець,
Апроч цябе?.. Дальбог, нічога!

Калі ты не са мной — дарога
Ёсць да цябе, якой іду.

Я не люблю цябе:
ваду
не любяць —
проста п'юць, бо смага.

«Хіба табе са мною бага? —
Пытала голасам тваім
Турма. — Глядзі, які кілім
У нас для ўцехі... Я ж казала:
Ты закахашся ў мяне...»
«Не!..»
«Ціха... Ціха... Праміне
Усё... На свеце ўсё мінае,
Апроч каханья, а кахае
Цябе адна Турма, яна
Адна заўжды цябе чакае
І верная табе адна
Яна... Ідзі ў яе... Ідзі...»

І да ўсвышняя суддзі
Ўзмаліў я: «Не судзі!» — і з лёхаў
Рвануўся крык з усіх эпохаў
Насустрач воклічу майму:
«Мы любім волю, як турму!
І ненавідзім так, як любім!..».

18
— Вунь здані... Гэта ўчора — людзі,
Што сёння ценямі снуюць, —
Казаў мне голас. — Кружаць роём
Сексоты,
збрэднікі,
героі...

Якія ў іх блукаюць мроі,
Якія жарсці ў іх жывуць?
У тым?.. У гэтым?..
Гэй, шкілет,
Ты хто?..
— Паэт.
— За што ж забілі
Цябе?..
— За тое, што паэт.
За тое, што мяне любілі.
— Любілі?
— Так.
— А хто любіў?
— Усе. І тыя, хто забіў.
Яны ў турме мне волю далі.
Турма і Воля абдымалі
Мяне — і клалі на кілім,
Шаптала на кіліме тым:
«З Турмой ты можаш быць нікім,
А з Воляй быць героем трэба,
Чапляцца, нібы дым, за неба,
І таяць, нібы ў небе дым...»
— Я гэта чуў!.. Даволі! Досыць!
— Маўчу, маўчу... Калі так прасяць,
Дык калі ласка... Але дзіва:
Я здань,
я прывід столькі год,
А сёння мне чамусьці дзідай

Прабілі сэрца навывёт!
І кроў лінула... з пьлу... з цвілі...
Жывая... Хоць мяне забілі
Даўно...
— А хто цябе забіў?
— Мой брат, які мяне любіў.
Турэмны кат.
— Ты быў каханкам
Турмы і Волі?
— Так... І ранкам
Яны прыйшлі і павялі...
— Куды?
— Да ката...

19
— На зямлі,
На волі і ў турме дарога
Адна, — той голас доўжыў строга. —
У іх абдымках ты самога
Сябе не знойдзеш, будзеш тым,
Хто выбраў нары ці кілім...
Калі ты чуеш шэпты Бога,
Будзь з Ім — і болей ані з кім!

20
«Ты будзь маім, маім, маім,
Са мной, адзінаю, адзіным...» —
Шыпела голасам змянімым
Турма...
Дык не яна на дзідзе
Круцілася?!
«Хай Воля прыйдзе!» —
Я крыкнуў...
І ўсю ноч Турма
Шаптала мне: «Яе няма...
Яе ніколі ўжо не будзе,
Бо ты прабіў ёй дзідай грудзі
І вырваў сэрца, выпіў кроў...
Цяпер ты вольны... Рык звяроў,
Крык птушак гэтакі самы вольны,
Як ты, як дух твой неспатольны,
Што прагне волі зноў і зноў...».

21
«Праз волю я згубіў любоў?
Праз волю загубіў паэта?..»
«І не шкадуі, згубіўшы гэта
І ўсё, што згубіш, — доўжыў дух. —
Ніякіх страт, ніякіх скрух
Не бойся! Бо нічога болей,
Чым кроў, пралітая за волю,
Няма чысцей,
няма свяцей.
І кроў старых, і кроў дзяцей,
І кроў каханых волі варта!..»

22
Нябесны Ойча! Як я ўпарта
Рабіў усё, што мог зрабіць,
Каб страціць волю! Не здабыць,
А страціць!.. Як так выйшла, Ойча?..
Са мной?.. З усімі?.. Ты аднойчы
Даў волю ўсім нам! Без крыві!
Праз ласку Боскую!.. «Жыві, —
Сказаў Ты ёй, — у гэтым людзе,
Бо без цябе яго не будзе,
Бо без цябе ён прападзе!..»
Мы прападаем, Ойча!.. Дзе
Воля?!
Як?.. Чаму згубілі
Яе мы, Ойча?..

23
— Не любілі,
Таму згубілі, — мовіў дух. —
Затое кожны свой катух
Займеў... Хай цесны, але з кашай
Прасянай... З нарамі, парашай:
Паеў, наспаў... Вунь і кілім
Пасцелены... Турма на ім
Гуляе ў волю, непракрыта
То з гэтым цешыцца, то з тым...
Народ прасяўся праз сіта:
Пустое ўсё ва ўсім пустым.
Няўтульна з воляй вам. Не сыта.
А дзе вам сыта? Ля карыта.
А дзе карыта? Там, дзе хлёў.

24
І з дальніх лёхаў даляцеў
Задушны стогн, жалобны спеў
Усіх
загнаных у скляпенні,
Тых,
хто пракляты ў пакаленнях
Праклёнам даўніны сівой:
«Бадай бы вам цягаць каменні

На дом чужы, а не на свой!»/

25
Нябесны Ойча! Той праклён
На ўсе вякі? Такі наш кон:
Згубіць сваё і жыць з чужога?..
Такі наш лёс
па волі Бога?

Дом,
што не воляю сваёй
Пастаўлены,
стае турмой!

Турма — не сцены.
Для турмы
Не камяні сабраны. Мы.

Мы — краты і ключы астрога.

Без волі Бога быць нічога
Не можа! Волас не ўпадзе
Без волі Бога!..
На Судзе
Ахвяры зліцаць, згубы, страты,
Спытаюць: «Хто ў тым вінаваты?..»
Ніхто, ніхто! Турма і каты
Не вінаваты!
Доля... Крыж...

Турмой і Воляю
паміж
Ударыў я! Паміж вякамі,
Што выціскалі волю з нас,
З якіх крывёю ліўся час
І глінай застываў, пяскамі,
Ставаў балотамі, а намі —
Ніяк,
ніяк,
ніяк!..

І з прорвы часу быў мне знак:
Вякі рассунуліся, як
У парадзікі дол — і ў доле
Я ўбачыў немаўлятка:
Волю!

26
«Мой Ойча! Што рабіць мне з ёй?..»
«Прывітай! Яна з тваёй крывёй!
Гадуў яе! Перахварэй
На ўсе хваробы... З ёй дурэй,
З ёй весяліся, плач... Няхай
Яна палюбіць гэты край,
Ці ўзненавідзіць, як спазнае,
Што тут салодкі вінаград,
Дзе ні садзі — не выспявае,
Тут застаецца братам
брат,
Які ў патыліцу страляе!
Няхай ці добраю, ці злой
Яна ўзрасце, але сваёй
Уздаданая зямлёй,
Не дзічкай на пустэльнай выспе,
Не рысцю, кінутай у клець,
Якую ты ў вязніцы высніў!..»

І воля ў часе мусіць выспець —
І вы для волі ў час саспець.
Прымі яе. Гадуў. Спялі.

Няхай расце. Няхай мужае.
Зямля і воля на зямлі —
Або свая, або чужая».

27
Сцяна між намі межавая —
Турэмная сцяна. Ах, Яска!
Даруй, даруй мне, калі ласка,
Сцяну! Вы, камяні ў сцяне,
Даруйце мне, даруйце мне!

Вы ў садзе камянёў маглі
Ляжаць — ды воля на зямлі
Альбо свая, альбо чужая!..

Яна ў вязніцы выжывае
У гэтым краі страт і скрух,
Але расце, але мужае,
І разам з ёй мужае дух,
Якому толькі воля трэба —
Нічога болей!..

Гэты дым,
Які чапляецца за неба
І растае высока ў ім...

